

Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, 2022 (1): sayfa, 80-96

Geliş Tarihi: 15 Mayıs 2022 Kabul Tarihi: 19 Haziran 2022

BASIN TARİHİMİZDE EBÜZZIYA AİLESİ VE EBÜZZIYA MATBAASI¹

Neslihan Kılıç²

Özet

Ebüzziya Ailesi üç kuşak gazeteci yetiştirmiş ve gazetecilik mesleğinin gelişmesine büyük katkılar sunmuş Türk basın tarihimizin müstesna ailelerinden biridir. Tefvik Ebüzziya'nın 1864 yılında *Ruzname-i Ceride-i Havadis* gazetesinde işe girmesiyle başlayan ailenin gazetecilik serüveni, Tefvik Bey'in oğulları Talha ve Velid Beyler tarafından devam ettirilmiş, Talha Ebüzziya'nın oğlu olan Ziyad Ebüzziya da aile büyüklerinin izinden giderek gazetecilik mesleğini icra etmiştir. Ebüzziya Ailesinin Türk basın ve kültür hayatına en büyük hizmetlerinden biri de aileyle özdeşleşen Ebüzziya Matbaasıdır. Makale Türk basın tarihinde derin izler bırakan Ebüzziya Ailesini merkeze alan bir biyografi çalışması niteliğindedir. Ebüzziya Matbaasının da konuya dâhil edildiği araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Basın Tarihi, Ebüzziya Ailesi, Ebüzziya Matbaası

THE EBUZZIYA FAMILY AND THE EBUZZIYA PRINTING HOUSE IN OUR PRESS HISTORY

Abstract

The Ebüzziya Family is one of the exceptional families in our Turkish press history, which has trained three generations of journalists and made great contributions to the development of the journalism profession. The journalistic adventure of the family, which started with Tefvik Ebüzziya's employment in the *Ruzname-i Ceride-i Havadis* newspaper in 1864, was continued by Tefvik Ebüzziya's sons Talha and Velid, and Ziyad Ebüzziya, the son of Talha Ebüzziya, also pursued the profession of journalism by following the footsteps of his family elders. One of the greatest services of the Ebüzziya Family to the Turkish press and cultural life is the Ebüzziya Printing House, which is identified with the family. The article is a biography study centered on the Ebüzziya Family, which left deep traces in the history of the Turkish press. Content analysis method was used in the research in which Ebüzziya Printing House was also included in the subject.

Keywords: Turkish Press History, Ebuzziya Family, Ebuzziya Printing House

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında Prof. Dr. Nurettin GÜZ danışmanlığında yürütülen "Abdurrahman Velid Ebüzziya: Dönemi ve Gazeteciliği" başlıklı doktora tezinden istifadeyle üretilmiştir.

² Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, nsevenkic@gmail.com, ORCID 0000-0001-6742-6442

GİRİŞ

Avrupa’da ilk günlük gazetenin 1660’lı yıllarda yayınlanmasına karşın İstanbul’da ilk Türkçe gazetenin basılması 1831 yılına rastlamaktadır. 150 yılı aşan bu gecikme büyük oranda Osmanlı’da Türkçe matbaanın geç benimsenmiş olmasından kaynaklanmıştır. İstanbul’da basılan ilk Türkçe gazete olan *Takvim-i Vekayi’*yi sırasıyla *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkâr* takip etmiştir.

Türk basınının emekleme dönemi, bir imparatorluğun dağılıp yeni bir devletin kuruluş yıllarına denk gelmektedir. Siyasi yönden büyük altüst oluşların yaşandığı bu dönemde basın faaliyetleri kimi zaman dönem hükümetlerinin kimi zaman da işgal kuvvetlerinin ağır sansür ve baskısına uğramıştır. Basın faaliyetlerine öncülük eden Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi dönemin ünlü isimleri, yaşadıkları yıldırma politikası, sürgün ve diğer zorluklara rağmen gazetecilik mesleğini sürdürmüş ve bugün yaklaşık 200 yıllık bir maziye sahip olan Türk basınının gelişimine önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Mehmet Tefik Ebüzziya da Türk basınının gelişimine öncülük eden gazetecilerin başında gelmektedir. Basın faaliyetlerinin yanı sıra edebi ve sanatsal faaliyetleriyle de Türk kültür hayatında derin izler bırakan Tefik Bey, Rodos sürgünü yıllarında büyük oğlu Ziya’ya atıfla kullandığı “Ebüzziya” takma ismini sürgünden sonra da kullanmış, bu isim daha sonra ailenin soy ismi olmuştur. Tefik Ebüzziya’nın oğulları Talha ve Velid Ebüzziya kardeşler babalarının izinden giderek gazetecilik mesleğini icra etmiştir. Talha Ebüzziya’nın oğlu olan Ziyad Ebüzziya da yine aile mesleğini sürdürerek basın ve yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu yönüyle üç kuşak gazeteci yetiştirmiş Ebüzziya Ailesi Türk basın tarihimizde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Türk basın tarihinde Ebüzziya Ailesini ve ailenin kültür hayatımıza büyük eserler kazandıran Ebüzziya Matbaasını konu edinen bu makale, ailenin gazeteci kimliğiyle ön plana çıkan üyelerinden Mehmet Tefik Ebüzziya, Talha Ebüzziya, Velid Ebüzziya ve Ziyad Ebüzziya’yı merkeze alan bir biyografi çalışması niteliğindedir. Biyografi çalışmalarında arşiv belgelerinden yararlanılarak ya da konuyla ilgili bilgi sahibi kişilerle görüşme yapılarak veriler elde edilir. Bu çalışmada araştırma konusu hakkındaki bilgiler arşiv belgeleri üzerinde yapılan içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Makalede, araştırmaya temel olan kaynak Ebüzziya ailesinin çıkarmış olduğu gazetelerdir. Bununla birlikte dönemin diğer süreli yayınlarına da başvurulmuştur. Bu materyallerin temininde başta İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki Süreli Yayınlar Arşivi olmak üzere Hakkı Tarık Us Dijital Kütüphanesi ile Milli Kütüphane-Dijital Süreli Yayınlar kısmından özellikle istifade edilmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezinde (İSAM) bulunan ve Ebüzziya Ailesiyle ilgili oldukça zengin materyaller içeren Ziyad Ebüzziya Evrakı (İSAM ZE) çalışmaya katkı sağlayan bir diğer kaynaktır. Çalışmada ayrıca basın tarihiyle ilgili literatürden de istifade edilmiştir.

1. OSMANLI DEVLETİ’NDE BASININ DOĞUŞU

Osmanlı’da ilk matbaa 1495’te Yahudiler tarafından İstanbul’da kurulmuştur. İspanya’daki soykırımdan kaçarak Osmanlı Devleti’ne iltica eden Yahudiler, beraberlerinde getirdikleri matbaalarıyla İstanbul’da matbuat faaliyetlerini başlatmışlar,

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

ardından 1567’de Ermeniler, 1627’de ise Rumlar kendi matbaalarını kurmuşlardır (Koloğlu, 2006, s. 13).

İstanbul’da ilk Türkçe harfli matbaa ise 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. İlk Türkçe harfli matbaanın kurulmasında yaşanan gecikme yaygın bir görüş olarak tutucu çevrelerin matbaaya karşı ön yargılı tutumuna bağlanmakla birlikte Niyazi Berkes bu gecikmenin Osmanlı devlet sistemine özgü lonca sınırlamalarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Berkes’e göre Osmanlı devlet adamlarının matbaaya karşı mesafeli duruşu matbaanın gecikmesindeki diğer önemli bir nedendir (Berkes, 2002, s. 58-59). Nitekim Osmanlı, birçok din, mezhep ve etnik grubu bünyesinde barındıran bir imparatorluk yapısıdır. Matbaada, devlet aleyhine veya farklı unsurlar arasında kargaşaya sebep olacak içerikte yayınların basılması endişesi, devletin de genel olarak matbaaya sıcak bakmamasına yol açmıştır.

Matbaanın geç kurulmasına bağlı olarak İstanbul’da ilk Türkçe gazete de, Avrupa ile mukayese edildiğinde geç sayılabilecek bir tarihte, 1831 yılında basılmıştır. Padişah II. Mahmut döneminde yayınlanan ve *Takvim-i Vekayi* ismini taşıyan bu resmi nitelikteki gazeteyle devletin icraatının daha etkin biçimde duyurulması amaçlanmıştır. Esasen Osmanlı’da farklı etnik gruplar tarafından çıkarılan ve yayın dili Türkçe olmayan gazetelerin yayınlanması 1831’den çok öncedir. İstanbul’da Fransız Büyükelçiliği, Fransız Devrimi sırasında 1795’te *Bulletin des Nouvelles (Haberler Bülteni)* isimli bir gazete çıkarmıştır (Topuz, 2003, s. 34).

Ceride-i Havâdis, basın tarihimizin ilk yarı resmi Türkçe gazetesidir. İngiliz bir tüccar olan William Churchill tarafından 1840 yılında çıkarılmaya başlanan gazete özellikle Kırım Savaşı sırasında cepheden yayınladığı haberlerle geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır (Tanpınar, 1988, s. 147). *Tercümân-ı Ahvâl*, tamamen özel olan ilk Türkçe gazetedir. Ağâh Efendi ve Şinasi Efendi tarafından 21 Ekim 1860’ta yayınlanan gazetede halkın anlayacağı sade bir dil kullanılmış, gazete sayfalarında resmi konuların yanı sıra halkın sorunlarını dile getiren haberlere de yer verilmiş, tefrikalar yayınlanmış, böylece gazete halk arasında büyük ilgiyle takip edilmiştir. Şinasi ve Namık Kemal tarafından 1862 yılında çıkarılmaya başlayan *Tasvir-i Efkâr*, Yeni Osmanlılar Cemiyeti yanlısı bir yayın politikası izlemiş bu yönüyle adeta Cemiyetin bir sözcüsü konumunda olmuştur. Osmanlı etnik unsurları içinde Türklerin haklarını savunan ve sade bir anlatım dili kullanan *Tasvir-i Efkâr*, “İnsanları kandırarak hükümete karşı kışkırtma” gerekçesiyle 9 Mart 1867 tarihinde kapatılmış, bunun üzerine gazetenin yazarları Namık Kemal, Ali Suavî ve Ziya Paşa Paris’e kaçmıştır (Topuz, 2003, s. 22). Ali Suavi 1867’de Londra’da *Muhbir* gazetesini, Namık Kemal ise 1868 yılında Londra’da *Hürriyet* gazetesini çıkarmıştır. Gazeteler postaneler aracılığıyla Osmanlı topraklarının birçok farklı köşesine ulaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti 1864 yılında yerel yönetimlerle ilgili yeni düzenlemeler yaparak eyalet sistemini kaldırmış onun yerine vilayet sistemini ikame etmiştir. Bu çerçevede kurulan vilayetler sırasıyla Tuna, Bosna, Suriye, Erzurum, Halep, Edirne ve Trablusgarp’tır. Yeni düzenlemeye göre özellikle valiliklerin kırtasiye ihtiyaçlarını karşılamak üzere vilayetlerde bir vilayet matbaası kurulmasına da karar verilmiştir. Vilayet matbaaları kurulduğu bölgelerde aynı zamanda kültürel yapının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Vilayet matbaalarında bir yandan Vilayet Salnâmeleri

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

(yıllıkları) basılırken bir yandan da vilayet gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır. Merkezi hükümet vilayet gazeteleri aracılığıyla, devlet işleriyle ilgili gelişmeleri ilk elden vatandaşlara duyurma imkânı bulmuşken, bu gazeteler aynı zamanda toplumda artan ayrılıkçı eğilimleri dengeleme görevini de üstlenmişlerdir (Kılıç, 2017, s. 66). İlk Vilayet gazetesi Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Rusçuk'ta 1864 yılında yayınlanmaya başlanan *Tuna*'dır. Diyarbakır'da *Diyarbakir*, Erzurum'da *Envâr-ı Şarkıyye*, Bursa'da *Hüdâvendigar* vilayet gazeteleri bu dönemde yayın hayatına başlayan diğer vilayet gazeteleridir.

Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışında farklı dillerde de çok sayıda gazete çıkarılmıştır. 1908 yılına kadar Osmanlı coğrafyasında 150 Fransızca gazetenin yayınlandığı bilinmektedir (Koloğlu, 2006, s. 37). Bu gazetelerde yayınlanan haber, reklam ve ilanlar Avrupa'daki modern hayata ve tüketime yönelik eğilimlerin Osmanlı toplumunda da ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde Osmanlı topraklarında Fransızcanın dışında Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Arapça gazetelerin de basıldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde basın hayatıyla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler de yapılmıştır. 1857 Matbaa Nizamnamesi ile basım faaliyetleri kayıt altına alınmaya başlanmış, Nizamnamenin uygulanması için de Matbuat Dairesi kurulmuştur (İnuğur, 2002, s. 200). 1858 tarihli Ceza Kanunu, 1867 yılında Sadrazam Âli Paşa tarafından yayınlanan Âli Kararname basını kontrol altında tutmaya yönelik yapılan girişimlerdir. II Abdülhamid döneminde ülkeyi dağılmaktan kurtarmak gerekçesiyle basına yönelik baskılar artmıştır. Artan baskılar sonucunda yurt dışına kaçan bazı gazeteciler Avrupa'da *İstikbal*, *Meşveret* ve *Terakki* gazetelerini çıkarmışlardır. *Servet-i Fünûn* bu yıllarda Ahmet İlhan tarafından İstanbul'da çıkarılmaya başlanan bir dergidir. Tevfik Fikret, Halit Ziya ve Rezaizâde gibi dönemin tanınan isimlerinin yazılar kaleme aldığı dergi aynı zamanda edebiyat tarihimizde Edebiyat-ı Cedide olarak anılan hareketi başlatmıştır.

24 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı'da basına yönelik sansür etkisini yitirmiş ve gazeteler uzun bir aradan sonra ilk defa o gün sansür idaresinin denetimine sunulmadan basılmıştır. Bu dönemde yayınlanan gazete sayısında da dikkate değer bir artış söz konusudur. Bu özgürlük havası, basın tarihimizde 31 Mart vakası olarak adlandırılan 13 Nisan 1909 tarihinde gerçekleşen ayaklanmaya kadar sürmüş, ayaklanmayı bastırmak üzere harekete geçen askeri yönetim, olayları kontrol altına aldıktan sonra basındaki özgürlük havasına son vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Mütareke dönemi Osmanlı Devleti'nde basına yönelik sansürün etkisini arttırdığı yıllardır. 1914 yılında çıkarılan bir yasayla "Askeri sansürün izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yazılması" yasaklanmıştır. Bu dönemde bir yandan İstanbul Hükümeti bir yandan da İşgal Kuvvetleri basın üzerinde ağır sansür uygulamıştır.

Milli Mücadele dönemi ise basının önemli görevler üstlendiği bir dönemdir. Milli Mücadele hareketinin yanında yer alan İstanbul basınının bir kısmı ve Anadolu basını, harekete öncülük ederek bu yönde yayınlar yapmıştır. İstanbul'da *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam*, *Tevhid-i Efkâr* ve *Vakit*; Sivas'ta *İrade-i Milliye*; Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye*, *Yeni Gün*; Konya'da *Öğüt* Milli Mücadelenin sesi konumundaki gazetelerdir (Duman, 1998, s. 80).

2. EBÜZZİYA AİLESİ

Ebüzziya Ailesi, üç kuşak gazeteci yetiştiren ve matbuat alanında yaptığı faaliyetlerle Türk basın tarihinde iz bırakan ailelerden birisidir. Esasen basın faaliyetleri dışında kültürel alanda da önemli hizmetlerde bulunan Ebüzziya Ailesi bu yönüyle Türk fikir, sanat ve düşünce dünyasında da derin izler bırakmıştır. Basın tarihimize Ebüzziya Ailesini konu edinen makalenin bu bölümünde, ailede gazetecilik mesleğini icra etmiş olan Mehmet Tevfik Ebüzziya, Talha Ebüzziya, Velid Ebüzziya ve Ziyad Ebüzziya hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Mehmet Tevfik Ebüzziya (1849-1913)

Mehmet Tevfik Ebüzziya, 10 Şubat 1849 tarihinde İstanbul'un Sultanahmet semtinde doğmuştur. Babası Hasan Kâmil Efendi'dir. Ailenin kökeni ise 13. yüzyılda Horasan'dan göç edip, Konya'nın Koçhisar kasabasına yerleşen ve kasabaya Şereflikoçhisar adını veren "Şerefli" aşiretine mensup Esbkeşân (Atçeken) Hacı Hasanoğlu ailesine dayanmaktadır (Koçu, 1967, s. 4876). Koçhisar'da evkaf memuru olan Hasan Kamil Efendi'nin tayini maliye memuru olarak İstanbul'a çıkınca aile 1843'te İstanbul'a taşınmıştır.

Gazetecilik hayatına 1864'te *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'te başlayan Tevfik Bey, dönemin önemli gazetecilerinden Namık Kemal ve Şinasi ile tanıştıktan sonra bu iki ismin öncülüğünde yayınlanan *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine geçmiştir. Tevfik Bey, 1866'da Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılmış 1869 yılında ise *Terakkî* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenmiştir (Koray, 1983, s. 565). Basın tarihimizin ilk kadın dergisi olan *Terakkî-i Muhadderât*'ı *Terakkî* gazetesinin bir eki olarak çıkarmaya başlayan Tevfik Bey, yine aynı gazetenin eki niteliğinde *Terakkî Eğlencesi* ve *Letâif-i Âsâr* adıyla iki mizah dergisi yayınlamıştır. Sonraki yıllarda *Hakâyikü'l-Vekâyi* gazetesinde, *Diyojen*, *Çingiraklı Tatar* ve *Hayal* dergilerinde de yazılar kaleme alan Tevfik Bey, bu mecmualarda yayınladığı bazı yazıların dönemin hükümetinde rahatsızlık meydana getirmesi üzerine 1872 yılının Şubat ayında Şûrây-ı Devlet'teki görevinden azledilmiştir (Ebüzziya, 1994, s. 375).

Mülkiyeti Şinasi'ye ait olan ve aralarında *Tasvir-i Efkâr* gibi dönemin birçok gazetesinin basıldığı Tasvir-i Efkâr Matbaası, Şinasi'nin 1871 yılında vefatından sonra satılığa çıkarılmış ve matbaayı Mustafa Fâzıl Paşa satın almıştır. Mustafa Fazıl Paşa ise ülkede meşrutiyet fikirlerine uygun bir gazete çıkartmaları koşuluyla matbaayı Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurucuları arasında olan Namık Kemal, Menapirzade Nuri, Kayazade Reşad Bey ve Ebüzziya Mehmet Tevfik Beylere hediye etmiştir. Namık Kemal, Menapirzade Nuri ve Kayazade Reşad Bey haklarından feragat ederek hisselerini Tevfik Bey'e devretmiştir (Türesay, 2004, s. 38). Böylece Tevfik Bey, *Tasvîr-i Efkâr* Matbaasının tek sahibi olmuştur

Tevfik Bey gazetecilik ve matbaacılık faaliyetleri sırasında doğru bildiklerini ifade etmekten kaçınmamış bu durum Tevfik Bey'in kimi zaman gazetelerinin kapatılmasına kimi zaman da sürgüne gönderilmesine yol açmıştır. 10 Mayıs 1873 tarihinde Rodos'a sürgün edilen Tevfik Bey, 31 Mayıs 1876'da ilan edilen genel aflu İstanbul'a dönmüştür. Rodos sürgünü sırasında yazılarında büyük oğlu Ziya'ya atıfla Ebüzziya takma adını kullanan Tevfik Bey, Rodos dönüşü gazetelere verdiği ilanla (30 Haziran 1876) bundan

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimize Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

sonraki yazılarında da Ebüzziya ismini kullanacağını duyurmuştur (Gür, 1998, s. 31). Ebüzziya ismi sonraki yıllarda Tefvik Bey'in çocukları tarafından da kullanılmış ve bu isim ailenin soy ismi olmuştur.

Tefvik Bey sürgünden İstanbul'a döndükten sonra gazeteciliğe ara vermeyince hükümet, o yıllarda muhalifleri uzaklaştırma için kullandığı yöntemle kendisini Bosna Mektupçusu sıfatıyla İstanbul dışına göndermiştir. Burada *Bosna Vilayet Gazetesi*'nin basım işini üstlenen Tefvik Bey'in görevi, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından geçici olarak işgaline kadar sürmüştür (Ebüzziya, 1994, s. 375). 1879 yılında yeniden İstanbul'a dönen Tefvik Bey, 1900'de Konya'ya bu kez oğlu Talha Ebüzziya ile birlikte sürgün edilmiştir. Sürgün yıllarında kapalı kalan matbaa bakımsızlıktan kullanılamaz duruma gelmiş, buna rağmen kendisinde bir tutku halinde olan yayıncılık faaliyetlerine devam etmek isteyen Tefvik Bey, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile çıkartılan genel af ile birlikte İstanbul'a dönünce matbaayı elden geçirerek yeniden işler duruma getirmiştir (Sabah, 30 Temmuz 1908, s. 3). Sürgün dönüşü İttihat ve Terakki Partisi'nden Antalya Sancağı Mebusu seçilen (Tevetoğlu, 1968, s. 945) Tefvik Ebüzziya böylece basın ve kültür alanındaki faaliyetlerinin yanı sıra siyasi alanda da faaliyetlerde bulunmuştur.

Gazetecilik mesleğini de sürdürmek isteyen Tefvik Bey, Şinasi'nin varislerinden *Tasvir-i Efkâr*'ın imtiyazını 1909 yılında satın aldıktan sonra gazeteyi gündelik siyasi bir gazete olarak *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla çıkarmaya başlamıştır. *Yeni Tasvir-i Efkâr*'ın yayınları dönemin gazetelerinin sık rastladığı bir uygulama olarak tatil edilme ve kapatılma sebebiyle çeşitli zamanlarda kesintiye uğramış, buna karşın *Yeni Tasvir-i Efkâr*, yine dönem gazetelerinin bu sorunla baş etme yöntemi olarak çeşitli isim değişiklikleriyle yayın hayatına devam etmiştir (Kılıç, 2021a, s. 113). Bu dönemde arşivlerde gazetenin *Tasvir-i Efkâr*, *Hakk*, *İntihâb-ı Efkâr*, *Tefsîr-i Efkâr* gibi isimlerle basıldığı ve 649. sayıya kadar yayımlandığı takip edilmektedir.

27 Ocak 1913 tarihinde hayatını kaybeden Tefvik Bey'in vefatı dönemin basınında geniş yankı bulmuş, gazetelerde Tefvik Bey'in vefatının Osmanlı matbuat âlemi için büyük bir kayıp olduğu dile getirilmiştir. Örneğin *İkdam* gazetesi haberi şu şekilde vermiştir;

"Tasvir-i Efkâr gazetesi sahib-i imtiyazı Ebüzziya Tefvik Bey dün akşam İstanbul'a gelmek üzere Kadıköy Vapur İskelesine muvasalat eylediği esnada düşüp füc'eten vefat eylemiştir. Merhum müşarunileyh Matbuat-ı Osmaniyeye gerek temin-i nefâset gerekse bi'l-fiil hidemât-ı neşriyyede bulunmak suretiyle unutulmaz hizmetler ifa etmiştir. Ziyâ-i ebediyyesi mûcib-i teessüf-ü azîmdir" (İkdam, 28 Ocak 1913, s. 4).

Ebüzziya Tefvik Bey'in cenazesi 28 Ocak 1913'te Bakırköy'de defnedilmiştir. İlgili haber *Tasvir-i Efkâr*'da şu şekilde yer almıştır; *"Ebüzziya merhumun cenazesi bugün saat 10.00'a doğru ikametgâhından alınarak Caddebostan'dan Makriköyüne (Bakırköy) nakledilecek, orada cenaze namazı eda edildikten sonra mahdumu Ziyasının makberi kurbunda vedâ-i rahmet-i ilâhiyye kılınacaktır"* (Tasvir-i Efkâr, 28 Ocak 1913, s. 1).

İki evlilik yapan Tefvik Bey'in ilk eşi olan Advie Hanım'dan Ziya, Talha ve Velid isimli üç evladı dünyaya gelmiştir. Ebüzziya Aile Evrakında yer alan bilgilere göre Advie Hanım, Esmâ Hanım ve Raşit Bey'in kızı olarak 1853'te doğmuştur (İSAM ZE 552,

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

8). Tefvik Bey'in Adviye Hanım ile ne zaman evlendiği konusunda kesin bir tarih bulunmamakla birlikte, ilk çocukları Ziya'nın 1870 yılında doğduğu dikkate alınır evliliğin bu tarihten önce olması gerekir. 1878 yılında II. Abdülhamid tarafından hayır ve yardım işlerinde başarılı olan kadınlara verilen Şefkat Nişanıyla taltif edilen Adviye Hanım, 1898'de Tefvik Bey'den boşanmıştır. Tefvik Bey boşandıktan sonra Bakırköy'de oturduğu köşkü Adviye Hanım ve çocuklarına bırakmış³ kendisi de Erenköy'de yeni bir eve taşınmıştır (Giz, 1998, s. 205). Oğlu Talha Bey'in vefatından yaklaşık üç ay önce 2 Eylül 1921'de İstanbul'da vefat eden (Tevhid-i Efkâr, 3 Eylül 1921, s. 3) Adviye Hanım'ın cenazesi boşandığı eşi Tefvik Bey ve ilk oğlu Ziya Bey'in yanlarına defnedilmiştir (Tevhid-i Efkâr, 4 Eylül 1921, s. 3).

Tefvik Bey, Adviye Hanım'dan ayrıldıktan sonra Tepedelenli Ali Paşa'nın torunu ve Yanyalı Hayrettin Paşa'nın kızı olan İffet Hanım ile evlenmiştir. 1900 yılında oğluyla birlikte Konya'ya sürgün edilen Tefvik Bey, Konya'ya İffet Hanım'ı da götürmüştür. İffet Hanım'ın dayısı Ferit Paşa o sıralarda Konya Valisi olduğundan Tefvik Bey ve ailesine iyi muamelede bulunmuştur (İSAM ZE 552, 41). Kaynaklarda Tefvik Bey'in İffet Hanım ile evliliği ve özel yaşamıyla ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Yayıncılık ve gazetecilik faaliyetleriyle arkasında pek çok eser bırakan Tefvik Bey'in çıkardığı gazeteler arasında *İbret* (13 Haziran 1872-9 Temmuz 1872), *Hadîka* (9

³ Ebüzziya Caddesi'ne ismini veren Ebüzziya Köşkü, ilk olarak bir İngiliz tarafından İngiliz mimarisine uygun olarak yaptırılmış, 1882'de ise Ebüzziya Mehmet Tefvik Bey tarafından satın alınmıştır. Köşk, esas itibarıyla aynı plan üzerine yapılan bitişik iki köşkün Ebüzziya Mehmet Bey tarafından satın alınarak birinci katta duvarın bir parçasının kaldırılması, ikinci katta da orta duvarda bir kapı açtırılarak iki köşkün tek köşk haline getirilmesiyle oluşmuştur. Bakırköy, İskele Caddesi, İskele Çıkmazı Sokağı'nda bulunan köşk Ebüzziya Ailesine yetmiş sekiz yıl boyunca mesken olmuştur. 1940'lı yıllarda harap olan köşk, 1960 yılında Mehmet Baş isimli Zonguldaklı bir demir tüccarına satılarak farklı bir mimari yapıya kavuşmuş, ancak günümüze kadar varlığını sürdürmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Giz, A. (1998). *Bir Zamanlar Kadıköy: 1900-1950*. Ankara: İletişim Yayınları, 205; Koçu, R.E. (1957). "Ebüzziya Köşkü". *İstanbul Ansiklopedisi* 9 (132). İstanbul: Yaylacık Matbaası. 4870-4871; Koçu. a.g.m. 4870-4871.

Konu bütünlüğünün sağlanması açısından köşkün bulunduğu ve Ebüzziya Ailesini simgeleyen bir unsur olarak Ebüzziya Caddesinden de söz etmekte fayda bulunmaktadır. Günümüzde Bakırköy'de bulunan bu caddenin Ebüzziya ismini almasını Koçu, Ebüzziya Köşkü'ne bağlamaktadır. 1927 yılında yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı için İstanbul sokaklarına isim verilmesi kararlaştırılmış, bu amaçla da daha ziyade Türk Maarif Tarihi adlı meşhur eseriyle bilinen kültür tarihçisi Osman Nuri Ergin'e bu görev verilmiştir. Belediye mektupçusu Osman Nuri Ergin, beş ay içinde 6.214 sokağa genelde Türk büyüklerinden oluşan isimler vererek otuz sekiz haritadan meydana gelen bir kılavuz hazırlamıştır. Bu kılavuz sonradan İstanbul Şehri Rehberi (1934) adıyla basılmıştır. İşte Koçu'ya göre Ergin, bu köyde (Bakırköy) oturan ünlü matbaacı ve gazetecinin hatırasına hürmeten caddeye Ebüzziya Caddesi ismini vermiştir. Ayrıca bugün Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde Simon Bolivar Caddesi'nde Ebu Ziya Tefvik Sokak isimli bir sokak da bulunmaktadır. Bunun dışında Ebüzziya Mehmet Tefvik Bey, Bakırköy'deki köşkü satın aldıktan sonra üç çocuğunun annesi olan hanımı Adviye Hanım'dan ayrılmış ve İffet Hanım ile evlenmiştir. Ayrıldıktan sonra Ebüzziya Mehmet Tefvik Bey Bakırköy'deki bu köşkü Adviye Hanım ve çocuklarına bırakarak Erenköy'e taşınmıştır. Daha sonraları Ebüzziya Mehmet Tefvik Bey'in taşındığı Yeşilköy ile Küçük Çekmece arasında bulunan yere Basın Sitesi yapılmış, bu muhite de Ebüzziya Sokağı ismi verilmiştir. Ancak İstanbul'un güncel sokak isimleri üzerinde internetten yapılan aramada bu sokağın ismine rastlanılmamıştır. Nitekim Koçu, Ağustos 1967 tarihinde yapmış olduğu bir değerlendirmede de bu sokağın ismine rastlanmadığını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sayar, A.G. (1995). "Osman Nuri Ergin". *TDV DİA*, 11, 298; Reşad Ekrem Koçu, "Velid Ebüzziya", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul, 1958, s. 4881; Giz, A. (1998). *Bir Zamanlar Kadıköy*. Ankara: İletişim Yayınları, 205; Koçu, R.E. (1957). "Ebüzziya Sokağı". *İstanbul Ansiklopedisi* 9 (132). İstanbul: Yaylacık Matbaası, 4881.

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

Kasım 1872-19 Nisan 1873), *Sirâc* (15 Mart 1873-5 Nisan 1873), *Le Courrier d'Orient* (Nisan 1909) ve *Yeni Tasvir-i Efkâr* (31 Mayıs 1909-27 Ocak 1913) gazeteleri bulunmaktadır. *Cüzdân* (5 Şubat 1873), *Muharrir* (Ocak-Şubat 1878) ve *Mecmua-i Ebüzziya* (22 Ağustos 1880-15 Ağustos 1912) dergileri ise Tevfik Bey tarafından çıkarılan dergilerdir.

2.2. Talha Ebüzziya (1880-1921)

Talha Ebüzziya, 1880 yılında Tevfik Bey'in ikinci oğlu olarak İstanbul'da dünyaya gelmiştir (İSAM ZE 552, 68). Henüz Galatasaray Lisesinde öğrenciyken 1900 yılında babasıyla birlikte Konya'ya sürgün edilmiş, bu nedenle eğitim hayatına ara vermek zorunda kalmıştır (Koçu, 1967, s. 4881). Sürgün dönüşü babasıyla birlikte matbaacılık faaliyetlerinde bulunmuştur. 1910'da Şehremini'de (İstanbul Belediyesi) memur olarak göreve başlayan Talha Bey (İSAM ZE 552, 61), sonrasında emanet heyet-i fenniyesi ikinci şubesine tayin edilmiş, daha sonra ise mütercim ve idare memurluğuna yükseltilmiş (İSAM ZE 552, 68) 3 Mayıs 1913 tarihinde ise buradaki görevinden istifa etmiştir.

28 Eylül 1909 tarihinde Selimoğlu Ailesinden Hadiye Hanım ile evlenmiştir (İSAM ZE 552, 19). Tevfik Bey'in ikinci eşi İffet Hanım'ın yeğeni olan Hadiye Hanım İstanbul Gümrüğü Yolcu Salon Müdürü Tevfik Bey'in kızıdır. O yıllarda kadınların kendi isimleriyle imzalı yazılar yayınlaması pek hoş karşılanmadığından dönemin kadın yazarları farklı müstear isimlerle yazı kaleme almışlardır (Kılıç, 2015, s. 745). Hadiye Selimoğlu Ebüzziya da bu geleneğe uyarak Ruhsan Nevvare takma ismiyle yazılar kaleme almıştır.

Ebüzziya Ailesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu ailenin oldukça şanssız bir aile olduğu görülmektedir. 1870'lerden Cumhuriyet'e kadar süren dönemde ailenin neredeyse bütün fertleri sorgular, hapisler, sürgünler ve hastalıklarla mücadele etmiştir (Tevhid-i Efkâr, 1 Ocak 1924, s. 4). Yüzyılın amansız hastalığı olan tüberküloz (halk dilindeki adıyla verem) ailenin pek çok ferdinin başlıca ölüm sebebidir. Ailenin büyük oğlu Ziya Bey'in vefatı veremden kaynaklanmış, aynı durum ailenin gelini Hadiye Hanım ve Talha Bey için de geçerli olmuştur. Hadiye Hanım evliliğinin dördüncü yılında geride iki yaşında Zübeyr Ziyad isimli bir erkek çocuk bırakarak 15 Mart 1913 tarihinde veremden vefat etmiş ve kayınpederi Tevfik Bey'in kabrinin yanına defnedilmiştir (Tasvir-i Efkâr, 16 Mart 1913, 4). 27 Ocak 1913'te babası Tevfik Bey'i, iki ay sonra da eşi Hadiye Hanım'ı kaybeden Talha Bey, kardeşi Velid Bey ile birlikte *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin sorumluluğunu üstlenmiş ve iki kardeş babalarından devraldıkları misyonu devam ettirmişlerdir. Talha Bey'de de ilerleyen yıllarda verem hastalığının belirtileri görülmeye başlayınca Talha Bey tedavi için Almanya ve İsviçre'ye gitmek istemiş ancak dönemin divan-ı örfi idaresi buna izin vermemiştir (Tevhid-i Efkâr, 25 Aralık 1921, 1).

Yunus Nadi ile yaşanan anlaşmazlık sonrasında yayınına bir süre ara verilen *Tasvir-i Efkâr* gazetesi 12 Ekim 1918 tarihinde yeniden yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin künyesinde imtiyaz sahibi olarak Talha Bey, başyazar olarak da Ebüzziyazade Velid Bey isimleri gözükmektedir. Bununla birlikte Talha Bey'in verem hastalığının ilerlemesi, gazeteyle resmi olarak ilişığının kesilmesine de yol açmıştır. Haber, 23 Haziran 1919 tarihli gazetede okuyuculara şu şekilde duyurulmuştur;

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

“Kâriлерimize,

Sahib-i imtiyazımız Ebüzziyazade Talha Bey, hâl-i sıhhatinin yorgunluğa mütehammil bulunmasına binaen gazetecilikten sarf-ı nazar etmeye karar vermiş ve Tasvir-i Efkâr’ın imtiyazını âhâra terk ve devir ederek gazete ile alakasını kat’ eylemiştir.

Gazetemizin umur-u tahririyyesi kemâ kane sermuharririmiz Ebüzziyazade Velid Bey tarafından idare olunacak ve Tasvir-i Efkâr hukuk-i İslamiyyeyi müdafaaya ve vahdet-i milliyeyi temine matuf ve münhasır olan meslek-i istiklal ve istikametinde –payidar olabildiği müddetçe- bîperva devam edecektir.” (Tasvir-i Efkâr, 23 Haziran 1919, s. 1).

Şehzadebaşı Karakol baskını sonrası, olay yerinden çekilen fotoğraflarla baskını kamuoyuna duyurarak büyük bir gazetecilik başarısına imza atan Talha ve Velid Beyler, durumun işgal kuvvetlerini rahatsız etmesi üzerine çeşitli sıkıntılara maruz kalmışlardır. Olay sonrası Velid Bey Malta’ya sürülürken Talha Bey de 25 Nisan 1920’de tutuklanmış ve İstanbul’da Bekirağa Bölüğünün mahzenlerinde tutuklu kalmıştır. Talha Bey’in verem hastalığı sağlıksız hapisane koşullarında yeniden nüksetmiş ve kısa sürede ciddi bir hal almıştır. 1 Mayıs 1920’de İstanbul Haydarpaşa Asker Hastanesine yatırılan Talha Bey (İSAM ZE 552, s. 66), 3 Mayıs 1920’de Divan-ı Harp Riyasetine kefaletle tahliye talebinde, 5 Mayıs 1920’de ise Hastane Baş Doktoruna muayene olma isteğinde bulunmuştur (İSAM ZE 552, s. 66). Talha Bey sağlığının kötüye gitmesi üzerine serbest bırakılmış ancak yasağı bulunduğundan tedavi amacıyla yurt dışına çıkamamıştır. Velid Bey 1921 yılının başlarında Malta sürgününden dönünce, ağabeyinin yurt dışına çıkmasını sağlamak için Fransız Yüksek Komiserliğinin aracılığıyla bir pasaport çıkartabilmiştir (İSAM ZE 522). İlk olarak Viyana’ya giden Talha Bey, orada tedavisi mümkün olmayınca İsviçre Lugano’da bulunan Agra Sanatoryumuna yatmıştır (Tevhid-i Efkâr, 25 Aralık 1921, s. 1). Hastalığı oldukça ilerlemiş bulunan Talha Bey, ağabeyi Ziya ve hanımı Hadiye Hanım ile aynı kaderi paylaşmış ve 23 Aralık 1921’de İsviçre Lugano’da bulunan Agra Sanatoryumunda vefat etmiş ve Agra’da defnedilmiştir.

Gazetede Talha Bey’in, çocuğu Ziyad ile birlikte çekilen bir fotoğrafına yer verilen vefat haberinde Talha Bey’in yazar kadrosunda olmamasından dolayı okuyucuların pek de aşına olmadıkları bir isim olduğu ancak gazetenin idare heyetinde bulunması yönüyle gazetenin bel kemiğini oluşturduğu, son derece çalışkan ve işini önemseyen bir kişi olduğu belirtilmiştir.

2.3. Velid Ebüzziya (1882-1945)

Velid Ebüzziya 1882 yılında Tefvik Bey’in üçüncü çocuğu olarak İstanbul’da doğmuştur. Bakırköy’de Behram Ağa İlk Mektebinde eğitim hayatına başlayan Velid Ebüzziya, 1893’te Galatasaray Lisesine kaydolmuştur. Babası ve ağabeyinin Konya’ya sürgün edilmesinin ardından Ebüzziya ailesine uygulanan göz hapsinden dolayı bu sırada dokuzuncu sınıfta bulunan Velid Bey de eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Velid Bey geceleri kimseye görünmeden evlerinin bitişiğinde bulunan Fransız Frereler Mektebine gitmiş ve buradaki görevlilerden ders alarak Fransızcasını ilerletmiştir (İSAM ZE 341, s. 7). Velid Bey bu dönemde ayrıca iyi bir tahsile sahip annesi Advie Hanım’dan Arapça ve Farsça dersleri, Konya’da sürgünde bulunan babasından mektup yoluyla dil ve edebiyat dersleri almıştır (Taha Toros Arşivi, No: 001641062010).

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

Göz hapsinin sona ermesinden sonra Galatasaray Lisesindeki eğitimine kaldığı yerden devam etmek için müracaatta bulunmuş ancak müracaatı olumsuz karşılanınca Fransız Saint-Benoit Lisesine kaydolmuştur. Velid Bey'in lise eğitimini tamamladığı tarih olarak çeşitli kaynaklarda 1908 tarihi gösterilmekle birlikte Mithat Cemal Kuntay, Velid Bey'in 1904 tarihinde Mekteb-i Hukukta öğrenci olduğu bilgisini vermektedir (Kuntay, 1945, s. 34). 1906 yılında Duyûn-i Umûmiyye İdaresi Tercüme Kalemünde açılan memurluk sınavına giren Velid Bey, iyi derecedeki Fransızcasıyla sınavı kazanarak memuriyete başlamıştır. (Kuntay, 1945, s. 34). Memuriyete başlaması nedeniyle hukuk eğitimini yarıda bırakan Velid Bey, 1908 yılında babasının sürgünden dönmesinin ardından 1910 yılında tahsilini tamamlamak üzere Paris'e gitmiştir (İSAM ZE 552). Velid Bey burada bir yandan hukuk eğitimini sürdürürken bir yandan da Sciences Politiques'ta siyasal bilgiler eğitimi almıştır (Kuntay, 1945, s. 36) Velid Bey böylece çift diploma sahibi olmuştur.

Baba mesleği gazeteciliğe kendisi de ilgi duyan Velid Bey Paris'te eğitim hayatına devam ederken aynı zamanda Fransa'nın ünlü gazetelerinden Le Temps ve Le Figaro'da stajyer muhabir olarak çalışmıştır. Burada gazeteciliğe ilişkin önemli bilgi ve beceri kazanan Velid Bey, bu bilgilerini İstanbul'a döndükten sonra 1912 yılının Ekim ayında çalışmaya başladığı babasının gazetesi olan *Yeni Tasvîr-i Efkâr*'da uygulamıştır (Tasvir-i Efkâr, 10 Teşrinievvel 1912, s. 1). O tarihlerde sayfa mizanpajında görsel öğelere fazla yer vermeyen Türk basını, Velid Bey'in *Tasvir-i Efkâr*'da harita, resim, karikatür ve fotoğraf gibi görsel malzemeleri oldukça yoğun kullanmasından etkilenmiş ve bu öğelere yer vermeye başlamıştır.

Velid Bey, babası Tevfik Ebüzziya'nın 1913 yılında vefat etmesinin ardından ağabeyi Talha Bey ile *Yeni Tasvir-i Efkâr*'ın sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu dönemde gazetenin başyazarı Yunus Nadi'dir. İttihat ve Terakki hareketine yakınlığıyla tanınan Yunus Nadi ile harekete mesafeli duran Talha ve Velid Beyler arasında zamanla anlaşmazlıklar baş göstermiş ve neticede Yunus Nadi gazetede görevinden ayrılmıştır (Karaca, 1994, s. 24). Bu ayrılıktan sonra gazetenin yönetimi tam anlamıyla Ebüzziya kardeşlere geçmiştir.

Velid Bey, gazeteci kimliği ve gazetecilik mesleğine olan katkıları kadar Milli Mücadele hareketine de son derece önemli hizmetlerde bulunmuştur. Direniş gazetesinde yer alan haberler ve kaleme aldığı yazılarla katkı sunan Velid Bey, aynı zamanda İstanbul'dan Anadolu'ya bizzat silah sevkiyatı yaparak (Til, 2015, s. 347) Milli Mücadeleye fiili olarak da destek olmuştur

Talha Bey ile birlikte sahibi olduğu *Tasvir-i Efkâr*'da, Anadolu'da başlayan direniş hareketinin sözcülüğünü üstlenmesi sebebiyle dönemin İstanbul hükümetleriyle mücadele eden Velid Bey, meşhur Nemrud Mustafa Divan-ı Harbinde muhakeme edilmiştir. İngilizler'in 16 Mart 1919 tarihinde mütareke şartlarını çiğneyerek Şehzadebaşı Karakoluna baskın düzenlemesi ve silahlı askerleri şehit etmesi üzerine olay yerine muhabir gönderen iki kardeş burada çekilen fotoğrafları çoğaltarak Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ulaştırmak suretiyle halkı galeyana getirmişlerdir. Bu girişim Velid Bey'in Malta'ya sürülmesiyle, Talha Bey'in ise tutuklanarak Bekir Ağa Bölüğüne gönderilmesiyle sonuçlanmıştır.

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

Malta'da yaklaşık bir yıl esir kalan Velid Bey, 1921 yılının başlarında İstanbul'a dönmüştür. Bu sırada *Tasvir-i Efkâr* gazetesini yeniden çıkarmak için yaptığı girişimler sonuçsuz kalınca 2 Haziran 1921 tarihinde *Tevhid-i Efkâr* gazetesini çıkarmaya başlamıştır (Kılıç, 2021b, s. 50). *Tevhid-i Efkâr* kısa sürede mücadele hareketinin İstanbul'daki merkezi haline gelmiştir. Velid Bey bu dönemde Milli Mücadeleye verdiği destekle önemli işler başaran Mim Mim Grubuna bağlı olarak işgal kuvvetlerinin Türk ordusundan toplayarak depolara doldurduğu silah ve mühimmatı Mersin adlı bir vapurla bizzat kendisi İnebolu'ya götürerek Milli Müdafaa Vekili Refet (Bele) Paşa'ya teslim etmiştir. Bu mühimmat Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasında çok önemli bir işleve sahip olmuş, Milli Mücadeleye verdiği bu muazzam katkının bir sonucu olarak kendisine Erkân-ı Harbiyye Reisi Fevzi Çakmak imzasıyla İstiklal Madalyası tevcih edilmiştir (Tevhid-i Efkâr, 27 Şubat 1924, s. 2). Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanması üzerine 11 Ekim 1922 tarihinde İtilaf devletleriyle imzalan Mudanya Mütarekesi'ne gazeteci olarak katılan Velid Bey, 1923 yılında da ikinci Lozan barış görüşmelerini yerinden takip etmiştir. Görüşmeler sırasında Velid Bey "Lozan Mektupları" adıyla gazetesine günlük yazılar göndermiştir (Temiz, 2007, s. 11). Bu yazılar müzakerelerin seyri hakkında kamuoyunun ilk elden bilgilenmesini sağlamıştır.

Milli Mücadele'ye canı pahasına destek veren Velid Bey, mücadele sonrasında Ankara Hükümetini bazı uygulamaları nedeniyle eleştirmiştir. Bu eleştiriler Ankara Hükümetinin sert tepkisine yol açmıştır. Velid Bey'in yanı sıra Mücadeleye destek vermiş başka isimlerinde aralarında bulunduğu gazeteciler 1923 yılının sonlarında "hıyanet-i vataniyye" ithamıyla İstanbul İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştır. Velid Bey ve birlikte yargılandığı gazeteciler bu mahkemeden beraat etse de Ankara Hükümeti bu yargılamayla gazetecilere büyük bir gözdağı vermiştir. Hilafetin ilgasına, henüz beraat etmiş gazetecilerden esaslı bir tepkinin gelmemesi Ankara Hükümeti'ni cesaretlendirmiş ve hükümet kamuoyunun tepkisini hiçbir şekilde dikkate almadan icraatlarına devam etmiştir. Bu durum ülkede büyük bir muhalefet bloğunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ülkede oluşan bu muhalefetin büyük desteğini almıştır. Bu sırada Doğu illerinde ortaya çıkan Şeyh Said İsyanı, Ankara Hükümeti'ne beklediği fırsatı vermiş; isyan, Partiyle ilişkilendirilerek her geçen gün büyüyen muhalefet bloğunun önü Takrir-i Sükûn Kanunu ile kesilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu ile birçok gazetenin yayın hayatına son verilmiş, sonrasında kurulan Şark İstiklal Mahkemelerinde bu gazetelerin sahip ve yazarları Şeyh Said İsyanına sebep olmak gerekçesiyle yargılanmıştır. Velid Bey de işte bu gerekçeyle tutuklanarak Diyarbakır'da bulunan İstiklal Mahkemesine gönderilmiş, gazetesini *Tevhid-i Efkâr* da kapatılmıştır (Tanin, 7 Mart 1925, 1). Velid Bey'in de aralarında bulunduğu gazeteciler Şark İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış, Mahkeme sonucunda gazeteciler şartlı beraat kararı ile salıverilmişlerdir. Bu şart da Velid Bey'den başka diğer bütün gazetecilerin hayatları boyunca bir daha gazetecilik yapmalarının yasaklanmasıdır. Her ne kadar Velid Bey'e bu yönde bir yasak getirilmemişse de kendisi inzivaya çekilmeyi tercih etmiş ancak bu sefer de 15 Haziran 1926'daki Atatürk'e karşı suikast teşebbüsünden tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesine gönderilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 22 Ağustos 1926, 1). Velid Bey burada yapılan ilk sorgulamada serbest bırakılmıştır.

Velid Bey 1934 yılında *Zaman* gazetesini çıkararak yeniden gazeteciliğe dönse de tek parti iktidarının yoğun baskısı, gazetenin istenen başarıyı göstermesine mani olmuş

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

bunun üzerine Velid Bey gazeteyi 27 Şubat 1936 tarihinde Etem İzzet Benice'ye devrederek matbaası ile meşgul olmaya devam etmiştir. 1939'da *İkdam* gazetesinde başyazarlık görevini üstlenmiş ancak buradaki görevi de uzun soluklu olmamıştır. 2 Mayıs 1940'da ağabeyi Talha Bey'in oğlu Ziyad Ebüzziya ile birlikte aile gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*'ı yeniden çıkarmaya başlayan Velid Bey buradaki yazıları nedeniyle gazetesi birkaç kez kapatılınca gazeteyi tamamen Ziyad Ebüzziya'ya devretmiştir.

Türk basın tarihinin önemli isimlerinden Velid Ebüzziya 12 Ocak 1945'de İstanbul'da vefat etmiştir.

2.4. Ziyad Ebüzziya (1911-1994)

Ziyad Ebüzziya 6 Eylül 1911'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Talha Bey, annesi Hadiye Hanım'dır. İlk ve orta öğrenimini Galatasaray Lisesinde tamamlayan Ziyad Bey 1936 yılında da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. İki yaşındayken annesini, 10 yaşındayken de babasını kaybedince eğitimi ve yetişmesiyle amcası Velid Ebüzziya ilgilenmiştir.

Velid Ebüzziya'nın 1934 yılında çıkarttığı *Zaman* gazetesinde gazeteciğe başlayan Ziyad Bey, 1940 yılında yine amcası Velid Bey ile birlikte *Tasvir-i Efkâr* gazetesini yayınlamıştır. Velid Bey'in vefatından sonra ise gazetenin ismini *Tasvir* olarak değiştirmiştir. Cihat Baban'la birlikte yayınladığı *Tasvir*, Demokrat Parti çizgisine yakın bir yayın politikası izlemiş bu nedenle de defalarca kapatılmıştır.

Dedesi Tefvik Bey gibi siyasete ilgi duyan Ziyad Bey 1946 yılında Demokrat Parti'den Konya adayı olarak seçimlere katılmış ancak başarılı olamamıştır. 1950 seçimlerinde yine Demokrat Parti'den Konya milletvekili adayı olan Ziyad Bey bu seçimlerde Meclise girmeyi başarmıştır. Partisiyle yaşadığı bir anlaşmazlık sonrasında 1954 yılında partiden ihraç edilmiştir. Ziyad Bey bunun üzerine Hürriyet Partisi'ni kurmuş ve 1957 seçimlerine katılmıştır. Seçimlerde istediği sonucu alamayan Ziyad Bey aktif siyasete veda etmiştir.

Ziyad Bey 1933-1947 yılları arasında amcasıyla ortak olduğu Matbaa-i Ebüzziya'nın idaresini üstlenmiş, 1946-1956 yılları arasında *Son Saat* gazetesini yayınlamıştır. Öğrencilik yıllarında İş Bankası ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında çalışan Ziyad Bey, mezuniyetten sonra Robert College'de Türkçe, tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmış daha sonra da Orta Doğu Teknik Üniversitesinin kurucu mütevelli heyeti üyeliği görevinde bulunmuştur. Fransızca, Almanca ve Rumca bilen Ziyad Bey, 1958-1960 yılları arasında Avrupa Konseyi Kalkınma Fonunda Türkiye temsilcisi olarak görev yapmıştır. 1975-1985 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulunda öğretim görevlisi olarak hizmet vermiştir.

Gazeteciliği fiilen bıraktıktan sonra çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Bu arada İstanbul'da yayımlanmaya başlanan ve son zamanlarda ülkemizin en önemli telif çalışmalarından biri olan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde (DİA) basın tarihiyle ilgili maddelerin yazarlığını üstlenmiştir.

Ziyad Bey uzun süren rahatsızlığından sonra 26 Mayıs 1994 tarihinde İstanbul Kadıköy Kızıltoprak'taki evinde vefat etmiş, Fatih Camiinde kılınan cenaze namazı

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

sonrası Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir (Uzun, 1994, 374). İlk Bağımsız Azerbaycan Devleti'nin Maliye Bakanı Abdülali Emircan Bey'in kızı Vâlâ Hanım ile evli olan Ziyad Bey'in seramik sanatçısı Alev Ebüzziya Siesbye (doğumu 1938) isimli bir kızı ve iş adamı Talha Ebüzziya (doğumu 1941) isimli bir oğlu bulunmaktadır (İSAM ZE 552, s. 83). Ziyad Ebüzziya gazeteci, tarihçi ve siyasetçi sıfatıyla Türk kültür dünyasına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Arşivci yönüyle son dönem olayların aydınlatılmasında büyük katkıları olmuştur.

3. EBÜZZİYA MATBAASI

Türk matbaacılık tarihinde önemli bir yere sahip olan Ebüzziya Matbaası (Matbaa-i Ebüzziya) Tefik Ebüzziya tarafından kurulmuştur. Basın tarihimizin en uzun soluklu gazetelerinden biri olan *Tasvir-i Efkâr*, malum olduğu üzere İbrahim Şinâsî tarafından 1862 yılında çıkartılmaya başlanmıştır. Gazete, yine Şinasi'nin sahibi olduğu *Tasvir-i Efkâr* Matbaasında basılmaktaydı. Yukarıda ifade edildiği üzere Mustafa Fazıl Paşa Şinasi'nin 1871 yılında vefatından sonra matbaayı satın almış ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinden Namık Kemal, Menapirzade Nuri, Kayazade Reşad Bey ve Ebüzziya Mehmet Tefik Beylere bağışlamıştır. Diğer üyeler de kendi rızalarıyla hisselerini Ebüzziya Mehmet Tefik Bey'e devretmişler ve Tefik Bey matbaanın tek sahibi olmuştur.

Gazeteciliğe *Tasvir-i Efkâr*'daki yazılarıyla başlayan Tefik Bey, Şinasi'nin anısına hürmeten *Tasvir-i Efkâr*'ın ismini koruyarak yayın hayatına devam etmiş ve gazeteyi de bu matbaada (*Tasvir-i Efkâr* Matbaasında) basmıştır. Ebüzziya, bu matbaayı 1872'de Sultanhamamı'ndaki bir pasaja nakletmiş ancak ismini yine *Tasvir-i Efkâr* Matbaası olarak korumuştur. Burada basılan ilk eserler arasında Namık Kemal'in "*Selahattin Eyyubi*" isimli eseri ile kendisinin "*Ecel-i Kaza*" isimli piyesi bulunmaktadır.

Zaman içinde çeşitli nedenlerle matbaa yer değiştirmiş, Sultanhamamı'ndan Beyoğlu'nda Haçopulo Çarşısı'na, daha sonra da Babıali'de Nallı Mescit'in karşısındaki 2 numaralı binaya taşınmıştır (Kut, 2003, s. 114). *İbret*, *Hadîka* ve *Sirâc* gazeteleriyle *Cüzdân* dergisi ve bazı kitaplar bu matbaada basılmıştır (Gündoğdu, 1982, s. 14-15). Ebüzziya Mehmet Tefik Bey, Rodos sürgününe giderken matbaayı Mihran Efendi'ye kiralamış ve yayın faaliyetleri onunla Şemseddin Sami tarafından sürdürülmüştür. Tefik Bey, sürgün dönüşü matbaacılık faaliyetlerini daha da ilerletebilmek için bir süre Viyana'da bulunmuştur (Kut, 2003, s. 114). Tefik Bey, Avrupa'da gözlemlendiği yenilikler çerçevesinde matbaa için yeni makineler sipariş etmiştir. O dönemde matbaalar, matbaa hamalı denilen işçiler tarafından el ile hareket ettirilen ufak bir baskı makinesi ile birkaç kasa harften oluşmaktaydı. Ancak Avrupa'dan getirilen yeni baskı makinaları ve çoğaltılan yeni harf kasaları matbaaya küçük gelince Tefik Bey, matbaayı Karaköy (Galata) Mahkeme Sokağı'nda Arap Cami Minaresi yanında 8 numaralı binaya taşımıştır. Bu arada matbaanın ismi de değişmiş ve Ebüzziya Matbaası (Matbaa-i Ebüzziya) 1881'de resmen kurulmuştur.

Matbaanın genişletilmesi ve iyileştirilmesi çalışmaları çerçevesinde Almanya'dan yeni makine siparişleri verilmiş ve mevcut yerin küçük gelmesi üzerine matbaa 1884-1885 arasında yine Galata'da Çınar Sokağı'nda daha müsait bir taş binaya nakledilmiş ve asıl parlak gelişmesini de burada yapmıştır (Gür, 1998, s. 306). Matbaa-i Ebüzziya, zamanın en

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

modern baskı tekniklerine sahip bir matbaası olarak Türkçenin yanı sıra Batı dillerinde kullanılan harflerle her türlü kitap ve evrakı basan ender matbaalarındandı.

Tevfik Bey, 10 Nisan 1900 tarihinde Konya'ya sürgün olarak gönderilmiş, bu arada devlet memurluğu görevi de bulunduğundan matbaacılığı saray nezdinde uygun görülmediğinden matbaasının hazine tarafından 650 lira bedelle satın alınmak istendiği kendisine bildirilmiştir. Ebüzziya Mehmet Tevfik Bey, rakamı düşük bulduğu için bu teklifi kabul etmemiş ve sürgün döneminde matbaasını kapatmıştır (Türesav, 2008, s. 15). Çünkü Tevfik Bey'in matbaasına biçtiği değer 3 bin liradır.

Ebüzziya Mehmet Tevfik Beyin sürgün hayatı 10 Nisan 1900'de başlamış, 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı şerefine çıkartılan genel affa kadar yaklaşık sekiz yıl sürmüştür. Bu süre zarfında kapalı kalan matbaadaki pek çok makine bakımsızlıktan büyük zarar görmüştür. 2 Ağustos 1908'de İstanbul'a dönen Ebüzziya, matbaasından geride kalan işe yarar malzemeyi alarak Sultanahmet'te Divanyolu'nda yakın zamana kadar Sağlık Müzesi olarak kullanılan binanın zemin katında matbaayı yeniden kurup 1909'da tekrar faaliyete geçirmiştir. Sürgün dönüşü Şinasi'den beri çıkan *Tasvir-i Efkâr* gazetesini bu kez *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla 1909'da Divanyolu'ndaki matbaasında yeniden çıkartmaya başlamıştır. Ebüzziya Mehmet Tevfik Bey'in 27 Ocak 1913'te vefatından sonra gazetenin ve matbaanın yönetimi oğulları Talha ve Velid Beylere geçmiş bu arada matbaa Çağaloğlu'nda Şeref Efendi Sokağı'ndaki binaya taşınmış ve 1955'e kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüştür.

Matbaa-i Ebüzziya, resmi kuruluşu olan 1881'den 1955'e kadar Türk yayıncılık tarihinde pek çok ilke imza atmıştır. Kurucusu Ebüzziya Mehmet Tevfik Bey, baskı ve matbaa alanındaki başarılarından dolayı farklı kişi ve kurumlardan çeşitli ödüller almıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Faure, Tevfik Bey'e bir liyakat nişanı göndermiş, matbaanın pek çok ilke imza atması *Times* gazetesinde haber olmuş, bu haber de Rumi 1310 tarihli *Nevsâl-i Marifet*'in dış kapağında yayımlanmıştır (Gür, 1998, s. 313). Kapakta aynı zamanda Alman Yayıncılar Birliğinin Matbaa-i Ebüzziya'yı öven bir yazısına da yer verilmiştir.

SONUÇ

Basın tarihimizde mümtaz bir yere sahip olan Ebüzziya Ailesi, Tevfik Ebüzziya, oğulları Talha ve Velid Ebüzziya ile torunları Ziyad Ebüzziya'dan oluşmaktadır. Tevfik Ebüzziya icra ettiği basın ve yayın faaliyetleriyle Türk basın ve kültür hayatına damga vuran gazetecilerdendir. Rodos sürgünü yıllarında, kendisine getirilen yasaklardan dolayı yazılarında büyük oğlu Ziya'ya atıfla "Ebüzziya" imzasını kullanan Tevfik Bey, sürgünden sonra da gazetelere verdiği ilanla bundan sonra yazılarını yine sürgün yıllarındaki gibi "Ebüzziya" imzasıyla kaleme alacağını duyurmuştur. Ebüzziya takma ismi sonraki yıllarda ailenin soy ismi olmuştur. Tevfik Bey'in oğulları Talha ve Velid Beyler ile torunu Ziyad Bey de aile mesleğini icra etmiş ve böylece üç kuşak gazetecilik mesleğini sürdüren Ebüzziya Ailesi Türk basın tarihinde iz bırakan bir konumda olmuştur. Ebüzziya Ailesinin hem ilkesel olarak hem de teknik gelişmelere öncülük etmesi yönüyle gazetecilik mesleğine önemli katkıları olmuştur.

Neslihan Kılıç, Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası

Tevfik Ebüzziya 1864 yılında *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'te gazeteciliğe ilk adımı atmıştır. Namık Kemal ve Şinasi ile tanıştıktan sonra onların yönetiminde olan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde mesleğe devam eden Tevfik Bey, 1866 yılında dönemin en önemli cemiyetlerinden biri olan Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılmıştır. 1869'da *Terakki* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü görevine getirilen Tevfik Bey, gazeteye bağlı olarak *Terakkî-i Muhadderât* ekini çıkarmıştır. İlk kadın dergisi olma özelliğini *Terakkî-i Muhadderât* böylece Türk basınında kadın dergiciliğinin yolunu açmıştır. Yine *Terakki* gazetesine bağlı olarak çıkardığı *Terakkî Eğlencesi* ve *Letâif-i Âsâr* dergileri mizah basınında adından söz ettirmiştir. Dönemin gazetecilerinin maruz kaldığı baskı ve sansüre çeşitli kereler Tevfik Bey de maruz kalmış ancak her seferinde mesleğini sürdürmenin bir yolunu bulmuştur. *İbret* ve *Hadika* gazetelerini yayınlayan Tevfik Bey'in en büyük eserlerinden birisi de yayınlandığı dönem hakkında arşiv niteliğinde olan *Mecmua-i Ebüzziya*'dır. Basın faaliyetlerinin yanı sıra kurduğu Ebüzziya Matbaasıyla da Türk kültür hayatına büyük zenginlik katan Tevfik Bey, İttihat ve Terakki Partisi'nden Antalya Sancağı Mebusu olarak siyaset hayatına da aktif olarak katılmıştır.

Tevfik Bey'in oğulları Talha ve Velid Beyler de babalarının izinden giderek gazetecilik mesleğini sürdürmüş, bir yandan da matbaacılıkla uğraşmışlardır. Velid Bey, yükseköğrenim için gittiği Fransa'da çeşitli gazetelerde stajyerlik yapmış ve bu sırada gazetecilik mesleğine ilişkin bilgi ve görgüsünü arttırmıştır. Avrupa gazetelerinde uygulanan içeriği ve tekniği yurda döndükten sonra babasının gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*'da da uygulayan Velid Bey bu yönüyle ülkemizde modern gazeteciliğin gelişmesine de öncülük etmiştir. Velid Ebüzziya, Milli Mücadele'ye, gerek yazılarıyla gerekse M.M. Grubu üyeliğiyle önemli katkılarda bulunmuş ve İstiklal Madalyasıyla taltif edilmiştir.

Talha Bey'in oğlu Ziyad Bey, Ebüzziya ailesinin son kuşak gazetecisidir. 1934 yılında Velid Ebüzziya'nın yanında gazeteciliğe adım atan Ziyad Ebüzziya gerek çıkardığı gazeteleriyle gerekse de aile yadigârı Ebüzziya matbaasındaki faaliyetleriyle basın tarihimizde iz bırakmıştır. Dedesi Tevfik Bey gibi siyasete ilgi duyan Ziyad Bey milletvekili olarak aktif siyasete katılmıştır.

Ebüzziya ailesinin basın ve kültür tarihimize katkıları sadece yetişen bireyleriyle değil aynı zamanda ailenin ismini taşıyan Ebüzziya Matbaasıyla da olmuştur. İlk olarak *Tasvir-i Efkâr* ismiyle kurulan ve mülkiyeti Şinasi'ye ait olan Matbaa, Şinasi'nin 1871'de vefatından sonra Mustafa Fazıl Paşa tarafından satın alınmış daha sonra matbaanın mülkiyeti Tevfik Bey'e geçmiştir. Tevfik Bey 1881 yılında matbaanın ismini Ebüzziya Matbaası olarak değiştirmiştir. Ebüzziya Ailesiyle özdeşleşen ve Türk basın ve kültür hayatına oldukça önemli eserler kazandıran Ebüzziya Matbaası 1955 yılına kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüştür.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Berkes, N. (2002). Türkiye’de çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları.
- Duman, H. (1998). Anadolu’da Türkçe basın 1867-1922, Mütferrika Kitabiyat Dergisi. (13), 80.
- Ebüzziya, Z. (1994). “Ebüzziya Mehmet Tevfik” DİA, 10, 375.
- Giz, A. (1998). Bir zamanlar Kadıköy: 1900-1950. İletişim Yayınları.
- Gündoğdu, F. (1982). Ebüzziya Tevfik’in türk basıncılığına getirdiği yenilikler ve Türk kütüphaneciliğine katkıları. Hacettepe Üniversitesi, Bilim Uzmanlığı Tezi.
- Gür, Âlim. (1998). Ebüzziya Tevfik: hayatı, dil, edebiyat, basın, yayın ve matbaacılığa katkıları. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnuğur, N. (2002). Türk basın tarihi. Gazeteciler Cemiyeti.
- Karaca, E. (1994). Cumhuriyet olayı. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kılıç, N. (2015). Osmanlı Kadın Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4 (3), 744-769.
- Kılıç, N. (2017). Diyarbakır Vilayet Matbaası’nın yerel basının gelişimine katkısı (1868-1923) Uluslararası Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Diyarbakır Sempozyumu.
- Kılıç, N. (2021a). Türk basın tarihinde gazetelerin isim değiştirmeleri, Halkbilimi Bağlamında Medya ve İletişim III içinde, Editör: Samet Kılıç. Eğitim Yayınevi, 95-129.
- Kılıç, N. (2021b). İstiklal madalyalı muhalif bir gazeteci Velid Ebüzziya. Çolpan Kitap.
- Koçu, R.E. (1967). Ebüzziya Mehmet Tevfik Bey. İstanbul Ansiklopedisi. 9, 132. Yayıncılık Matbaası.
- Koloğlu, O. (2006). Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de basın. İletişim Yayınları.
- Koray, E. (1983). Yeni Osmanlılar, Belleten, 186, 563-582.
- Kuntay, M. C. (1945). Ebüzziyazade Velid. Fen ve Sanat Halk Ansiklopedisi.
- Kut, T. (2003). “Matbaa-i Ebüzziya”. DİA, 28, 114.
- Tanpınar A. H. (1988). 19. asır Türk Edebiyatı tarihi. Çağlayan Basımevi.
- Temiz, A. (2007). Velid Ebüzziya’nın Lozan mektupları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tevetoğlu, F. (1968). Ebüzziya’da cumhuriyet fikri. Türk Kültürü, 72, 945.
- Til, E. T. (2015). Gazeteler ve gazeteciler. Cümle Yayınları.
- Topuz, H. (2003). II. Mahmut’tan holdinglelere Türk basın tarihi. Remzi Kitabevi.
- Türesay, Ö. (2004). “Bir Osmanlı matbaacısının sergüzeşti: Ebüzziya Tevfik’in Matbaa-i Ebüzziya’sı”. Toplumsal Tarih, 128, 36-43.

Neslihan Kılıç, **Basın Tarihimizde Ebüzziya Ailesi Ve Ebüzziya Matbaası**

Türesav, Ö. (2008, Güz). "II. Abdülhamid Dönemi Yayımcılığı, Matbaa-i Ebüzziya ve Bastığı Kitaplar". Müteferrika, 34.

Uzun, M. (1994). "Ebüzziya, Ziyad". DİA, 10, 373.

Sürelî Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye 1926 Koleksiyonu

İkdam 1913 Koleksiyonu

Sabah 1908 Koleksiyonu

Tanin 1925 Koleksiyonu

Tasvir-i Efkâr 1912-1919 Koleksiyonu

Tevhid-i Efkâr 1921-1924 Koleksiyonu

Arşiv

İSAM ZE 341

İSAM ZE 522

İSAM ZE 552

İSAM ZE 552

Taha Toros Arşivi